

FRÓÐSKAPARSETUR
FØROYA

VITAN & VÍSINDI

Í hesi greinarøð, sum er í 10 pørtum, skriva vísindafólk á Fróðskaparsetri Føroya um evni, tey granska.

MARJUN THOMSEN

Cardiologiskur sjúkrarøktarfrøðingur, Master of health science og undirvísari á Sjúkrarøktarfrøðideildini

SKILJI EG TEG Í RÚMI OG TÍÐ

TÚ VIRÐISMIKLA MENNISKJA

EG VIL **KEMPA** FYRI, AT TÚ **IKKI** SKAL LIGGJA **ÚTSETT**, **SÁRBÆR** OG **ÚSSALIG** Á GONGINI – TÚ HEVUR EITT **VIRÐI**, SUM HEVUR **TÝDNING** FYRI MEG SUM **SJÚKRARØKTARFRØÐING**

Á okkara sjúkrahúsdeildum í Føroyum í dag kemur tað dagliga fyri, at sárberar og ússaligar menniskjur mugu liggja úti á gongini, tí at á deildunum eru fleiri sjúklingar enn pláss er fyri – hetta hevur verið soleiðis í langa tíð.

Í stremban okkara eftir at arbeiða effektivt, eru vit so í veruleikanum ineffektivt?

Er ikki pláss fyri sjúklingunum í okkara stóra og stásliga sjúkrahúsi? Hví hava vit eitt sjúkrahús – er tað ikki tí, at vit hava sjúklingar, ið hava tørv á viðgerð, røkt og eksistensiellari umsorgan á høgum fagligum stigi? Okkara sjúkrahús hevur sera dugnalig starvsfólk innan øll færligaøkir til júst hetta! Men vit hava ovurfyrt deildir og hava úr at gera – vit hava skund og hava ikki tíð. Vandin við at hava skund kann hava við sær, at vit ikki varnast sjúklingin, ið júst er endamálið í okkara sjúkrahúsi. Vit eiga ikki at gloyma at ganga sjúklinginum á móti.

»Ligger patienten på gangen uden afskærmning, sårbar og blottet, placeret i en sygekulturspræget af hektisk gøremålstræthed, er det vanskeligt at give rum til et møde mellem mennesker«

Kari Martinsen 2012

Eisini í londunum rundan um okkum berjast tey við sveittabrot ímóti tí at hava skund alla tíðina. Í Noregi tosa tey um »gøremålstræthed«:

»... den instrumentelle brug af tiden, der presser sygeplejersken hen imod en streng skema- og procedestruktur af hektisk gøremålstræthed, hvor det faglige skøn har ringe kår, i al sin effektivitet i virkeligheden er ineffektiv«

Kari Martinsen 2012

Í øllum skundinum eru korini ikki góð at sansa og skilja. Tá ið vit sansa, hava vit onga frástøðu og vit kunnu gerast so yvirtikin, at vit ikki skilja nakað yvirhøvur. Tá ið vit sansa er tað neyðugt at vera nærverandi. Fyri at skilja, vera vit noydd at skapa eina litla frástøðu, so vit kunnu skilja – eitt fet eftir høli og tað kann geva okkum eina fatan, ið ger, at

okkum eru tey sterkastu og stýra tí vit gera uttan at hugsa so nógv um tað – kjarnin í umsorgan og sjúkrarøkt letur seg síggja og kennast. Tí er tað týðningarmikið at grunda og hugsa væl um sína sjúkrarøkt – tað eru okkara virðir, sum stýra okkara spontanu avgerðum og gerðum!

Tað hoyrir lívinum til at hava umsorgan fyri hvørjum øðrum og vit ynskja okkum øll umsorgan í neyðstøðu.

Søgan um miskunnsemi

Øll kenna vit frásøgnina um mannin úr Samaría, sum var á ferð og sá ein særðan og rændan mann liggja útsettan, sárberan og ússaligan á vegnum. Samáriubúgvann tykti hjartaliga synd í honum, hjálpti honum, reinsaði sárin við olju og vini og bant um tey. Tók hann upp og bar hann inn á eitt gistingarhús, læt pening og garanteraði fyri hann og segði við tey á gistingarhúsinum: »røktið hann til eg komi aftur«.

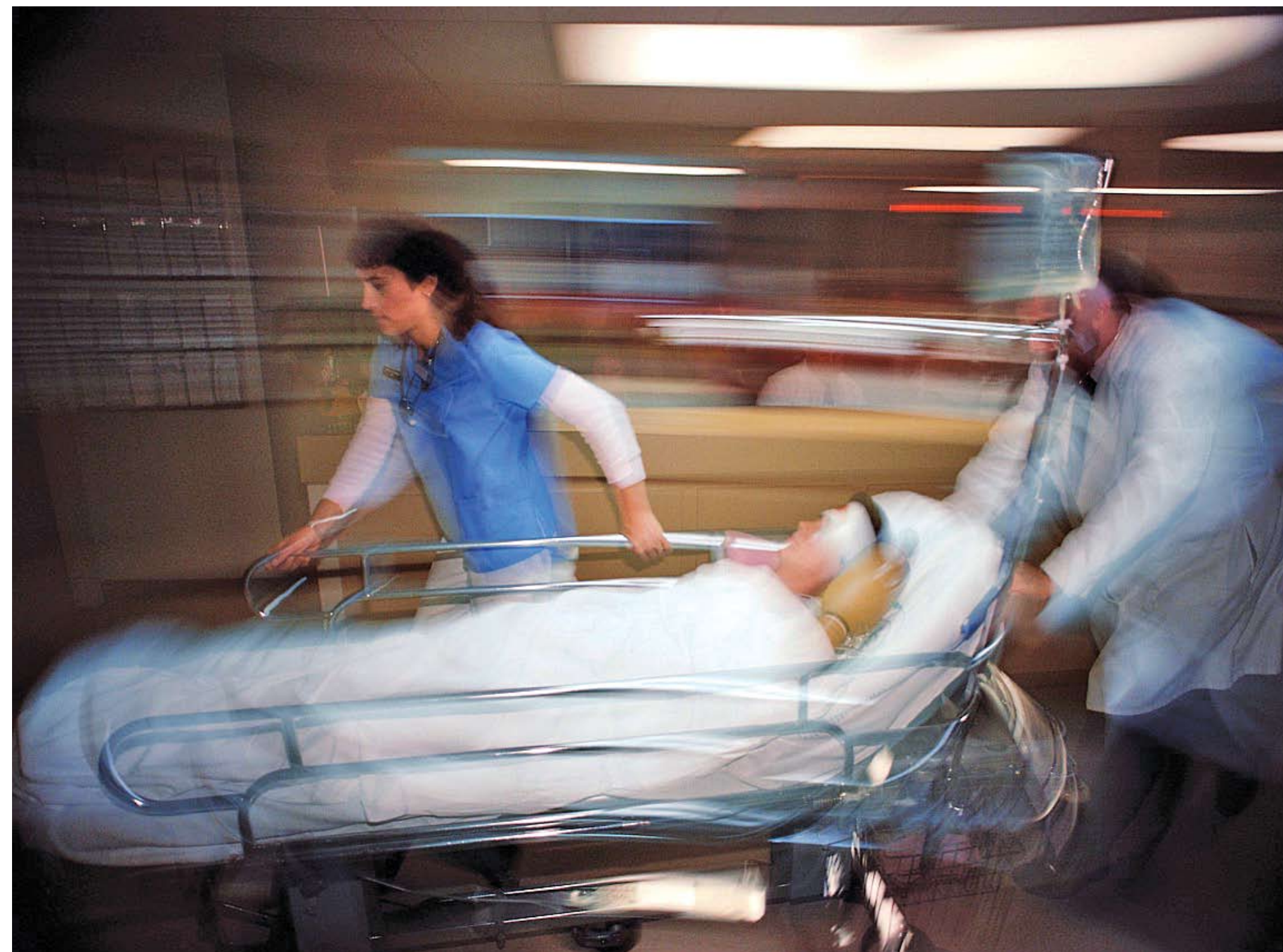
Vit kunnu siga at tað her snýr seg um etikk, sjúkrarøkt og umsorgan – og eina gerð uttan ágóðar fyri tann, ið útinnir góðgerðina. Hetta er ein empatisk handling, har eitt menniskja sær og sansar neyðina og líðingina hjá einum øðrum menniskja – hetta nertir við okkurt inni í okkum og fær okkum

tað lýsir í og vit byrja at skilja. Er tað hetta fetið eftir høli, vit ikki hava tíð til? Í strembanini eftir at arbeiða effektivt, eru vit so í veruleikanum ineffektivt? Nú vera tingini vend upp og niður og hetta hevur etiskar avleiðingar, ið ikki kunnu standa ósvaraðar. Vit verja sjúklingin og menniskjuna, við at vísa og vilja kempa fyri, at tú, tá ið tú ert sjúk, ikki skal liggja útsett, sárber og ússalig á gongini.

Lofta móguleikanum!

Størsta móguleikan at vísa okkara veruligu umsorgan og hjartalag fáa vit í lötum, har vit minst av øllum vænta tað! Vit fáa høvi at vísa, hvørjum vit spontant taka avgerðir út frá og hvat tað er, sum fær okkum at gera, sum vit gera. Í tí vit gera, kemur okkara etiska støði til sjóndar.

Virðini koma fram, sum inni í

MYND: TILVILÐARLIG

Marjun Thomsen saman við Kari Martinsen, ið er norskur sjúkrarøktarfrøðingur og umsorganarfilosoffur. Hon ávarar ímóti »gøremålstræthed« í sjúkrarøktini, tí hetta ger, at vit ikki síggja tað sum er ímillum okkum menniskju – her sipar hon til álit og vón, miskunnsemi og umsorgan, og tað at tú og eg tora at vera opin og siga okkara hugsan við hvønn annan. Seinasta bók hennara »Løgstrup & sygeplejersken« kom út í 2012

at vilja gera nakað, sum er til tað besta fyri hin særða. Í søguni røktar samáriubúgvinn hendan fremmanda og hevur umsorgan fyri honum. Hann ger hetta uttan at hava tíð til tað. Endamálið er ikki at vilja uppná nakað fyri seg sjálfan. Hetta verður ikki á nakran hátt kravt av honum. Miskunnsemi samáriubúgvinn varð berðurdur av støðuni og hann kundi ikki gera nakað annað, enn tað hann gjørdi.

Hendan frásøgnin er opin og kann skiljast ymiskt. Tað kompleksa og samstundis tað avbjóðandi í frásøgnini er júst, at hendan sjúklingasagan leingi

hevur verið ein avbjóðing í sjúkrarøktini og tann kvalitet vit leggja í umsorganina fyri okkara sjúku, veiku og illa viðfamur.

Dygdargóð røkt?

Tá ið alt tað tekniska og instrumentella er avgreitt – er kvaliteturin so púra í lagi í sjúkrarøktini? Um svarið er ja – so er tað púra í lagi, at sárberir sjúklingar liggja á rað úti á gongini! Um viðgerð og røkt eru vældokumenterað og útintt eftir forskriftunum, so »heldur« tað jú í »Føroya Rætti« og í systeminum. Alt er krossað av og signerað inni á Cosmic og yvirvakingin er nøktandi avlisiin! Medisinpumpan er konnektað og koyrir við rættari dosis og røttum heilivági. Sjúklingurin er vendur eftir skema og turt er lagt á, blóðroyndir eru tiknar og svarini eru kekkad av og handlað er upp á tað, sum skal handlast uppá – eru vit nøgd við kvaliteturin?

Pumputeknologiin krevur jú væl-útbúgvinn starvsfólk, men ein teknologiskur pumpa er bert so góð tekniskt, sum tann er, ið dugir at nýta hana – einki samáriubúgvinn varð berðurdur av støðuni og hann kundi ikki gera nakað annað, enn tað hann gjørdi.

Hendan frásøgnin er opin og kann skiljast ymiskt. Tað kompleksa og samstundis tað avbjóðandi í frásøgnini er júst, at hendan sjúklingasagan leingi

okkara samfelag í dag. Alt tað instrumentella og tekniskt rætta er sjálvsagt ein týðningarmikil partur av at veita tryggja viðgerð og røkt – men er hetta tað sama sum at veita kvalitet til hin einstaka?

Kvalitetur til hin einstaka!

Tá ið vit eru í eini sárberari støðu, verða vit veruliga var við, hvussu bundin vit eru av hjálp frá øðrum menniskjum – hetta kann gerast ein av treytunum í lívi okkara. Ómetaliga nógv er upp á spæl hjá okkum. Sum menniskjur geva vit okkum upp í hendurnar á eitt nú læknum og sjúkrarøktarfrøðingum, tá ið vit gerast sjúk ella fáa skaða. Tað er tí ein skylda hjá læknum og sjúkrarøktarfrøðingum at taka væl ímóti og ganga á móti tí áliti og vón, sum natúrliga er til staðar millum menniskjur.

Góð kvalitetsrøkt hevur í sær nøkur kjarnuvirðir. Dygdargóð røkt bindur ikki bert saman eina pumpu, eina færliga verða høgt virðismettir í

samskiftir við einstøku menniskjuna. Framúrskarandi dygdargóð umsorgan og røkt sær, sansar, lurtar eftir og skilir hvat tú hevur at siga – tekur hetta til sín, sum ein natúrligan part av at ganga tær á móti.

Etikkur og empati

Menniskjan kann særast og vanærast – eingin hevur hug at liggja útsett, sárber og ússalig á gongini.

Snýr etikkur seg um eftirtankar og umhugsni fyri hesum spurningum?

Tað snýr seg um spontanitet, sansandi varhuga og spontant at liva seg inn í tað, vit øll hava ímillum okkum, tí vit eru sárber og knýtt at hvørjum øðrum – vit eru menniskjur settar inn í eina viðkvæma lívs- og náttúruværing.

Av tí at eg sjálf eri sárber, kann eg ímynda mær meg sjálva í støðuni hjá einum øðrum og skilja ein annan, sum er ein sárber menniskja eins og eg sjálf. Júst tí kann hin veiki vekja eina áheitan á meg um at fáa mína viðurkenning – og fáa hana uttan drál.

Tú hevur óendaligt virði! Avbjóðing er at skilja teg tá ið tú ert veik og sjúk – at skilja tann veika og útsetta í rúmi og tíð og vilja kempa fyri at sleppast kann undan at nakar liggur útsettur, sárberur og ússaligur úti á gongini!

Støða á eina löt! Gang álitinum og vónini á móti!